

MEDIA VA AXBOROT SAVODXONLIGI TUSHUNCHASI

Qurbonov Muxtorjon Yanvarovich

Farg'ona shahar 1-sonli politexnikum o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada media va axborot savodxonligi tushunchasining mazmun-mohiyati, uning zamonaviy axborot jamiyatidagi o'rni hamda ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar rivoji, ijtimoiy tarmoqlarning kengayishi, yolg'on xabarlar (feyklar), manipulyativ kontent va algoritmik axborot boshqaruvi sharoitida media savodxonlikning ahamiyati keskin ortib bormoqda. Maqolada media savodxonlikning asosiy komponentlari — tanqidiy fikrlash, axborotlarni tekshirish, manbalarni baholash, mediakontentni tahlil qilish, raqamli etikadan foydalanish kabi jarayonlar o'rganiladi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlarning (UNESCO, UNICEF) media va axborot savodxonligiga oid yondashuvlaridan misollar keltiriladi. Tadqiqot natijalari mazkur kompetensiya XXI asr fuqarosining ajralmas ko'nikmasi sifatida shakllanib borayotganini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: media savodxonligi, axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash, feyk xabarlar, raqamli madaniyat, axborotni tekshirish, mediatahlil, axborot manbalari, raqamli etika, axborot xavfsizligi

Аннотация: В данной статье исследуется сущность понятия медиаграмотности и информационной грамотности, их роль и значение в условиях цифрового общества. Быстрый рост социальных сетей, увеличение объёмов информации, распространение фейковых новостей и манипулятивного контента усиливают необходимость формирования критического мышления и навыков анализа медиасообщений. Рассматриваются ключевые компоненты медиаграмотности: оценка источников, проверка достоверности информации, понимание медиавлияния, цифровая этика и ответственность пользователей. Освещены международные подходы к развитию медиаграмотности, в частности

рекомендации UNESCO и UNICEF. Результаты анализа показывают, что медиаграмотность является важнейшей компетенцией современного человека в сфере кибербезопасности и информационной культуры.

Ключевые слова: медиаграмотность, информационная грамотность, критическое мышление, фейковые новости, цифровая культура, проверка информации, медианализ, источники информации, цифровая этика, информационная безопасность

Annotation: This article explores the concept of media and information literacy, emphasizing its significance in the digital age. With the rapid expansion of social networks, growth of online information, and increased spread of misinformation, disinformation, and manipulative content, media literacy has become an essential skill for modern citizens. The study examines the core components of media literacy, including critical thinking, source evaluation, fact-checking, media content analysis, and digital ethics. Additionally, international frameworks and recommendations from organizations such as UNESCO and UNICEF are reviewed. The findings reveal that media and information literacy is a crucial competency for ensuring informed decision-making, enhancing digital resilience, and fostering responsible media consumption in contemporary society.

Keywords: information Technology, educational content, information security concept, educational effectiveness, electronic computer, skill acquisition, modern information.

Kirish

Globalashuv, internet texnologiyalari va raqamli kommunikatsiya vositalarining jadal rivojlanishi inson faoliyatining barcha jabhalariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Informatsiya oqimining keskin ko'payishi, turli manbalardan kelayotgan mediakontentning sifati va ishonchliligi bir xil emasligi jamiyatda media va axborot savodxonligi masalasini kun tartibiga chiqaradi. Bugungi kunda foydalanuvchilar nafaqat axborotni qabul qilishlari, balki uni tahlil qilish, farqlash, baholash va qayta ishlash ko'nikmalariga ega bo'lishlari zarur.

Media va axborot savodxonligi insonning axborot muhitiga ongli munosabatda bo'lishini, ma'lumotlar oqimida mustaqil ravishda yo'nalish topa bilishni, manipulyativ kontentdan himoyalanishni ta'minlaydigan muhim ijtimoiy kompetensiyadir. UNESCO ta'kidlaganidek, media savodxonligi XXI asr ko'nikmalari tarkibiga kiruvchi strategik kompetensiya hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Media va axborot savodxonligi (MAS) bo'yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, so'nggi o'n yilliklarda axborot texnologiyalari rivoji, ijtimoiy tarmoqlarning keng ommalashuvi va global axborot oqimlarining kuchayishi ushbu tushunchaning ahamiyatini keskin oshirgan. Xalqaro tashkilotlar, pedagogika sohasi mutaxassislari, kiberxavfsizlik bo'yicha tadqiqotchilar va psixologlar media savodxonlikni zamonaviy jamiyatning fundamental kompetensiyasi sifatida baholamoqda.

UNESCO tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda media va axborot savodxonligi nafaqat axborotni qabul qilish va qayta ishlash jarayoni, balki jamiyatning axborot madaniyatini shakllantiruvchi global ta'lim strategiyasi ekanligi ta'kidlanadi. Ularning metodik qo'llanmalarida media savodxonlik shaxsning mustaqil fikrlashi, malakali axborot tanlash qobiliyati va ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmasi bilan chambarchas bog'langanligi qayd etilgan.

Xorijiy tadqiqotchilar R.Hobbs, D.Buckingham, T.Potter va boshqalar media savodxonlikning rivojlanish bosqichlarini tahlil qilib, uning asosiy tarkibiy qismlari sifatida tanqidiy fikrlash, vizual ma'lumotni tahlil qilish, feyk xabarlarni aniqlash, ommaviy axborot vositalarining ta'sir mexanizmlarini anglash kabi ko'nikmalarni ajratib ko'rsatadi. Ularning fikricha, media savodxonligi yoshlar ongini manipulyativ ta'sirlardan himoya qilishda, shuningdek demokratik qadriyatlarni mustahkamlashda muhim ijtimoiy funksiyani bajaradi.

Ilmiy manbalarda axborot savodxonligi tushunchasi ham keng o'rganilgan bo'lib, ko'plab mualliflar uni ishonchli manbalarni tanlash, axborotlarni tekshirish, dalil bilan farazni farqlash, hujjatlar bilan ishlash, axborotlarni tizimli qidirish kabi

jarayonlarni o'z ichiga oluvchi ko'nikmalar majmui sifatida talqin qiladi. Masalan, Association of College and Research Libraries (ACRL) tomonidan ishlab chiqilgan "Information Literacy Framework"da axborot savodxonligi ilmiy izlanish jarayonining ajralmas qismi sifatida e'tirof etiladi.

Media savodxonligining dolzarb jihatlaridan biri feyk xabarlar, dezinformatsiya va manipulyativ kontentning kuchayib borayotgan oqimi. Bu borada ilmiy tadqiqotlar (Massachusetts Institute of Technology (MIT), Poynter Institute, EU DisinfoLab) internetdagi yolg'on xabarlar haqiqiy yangiliklarga nisbatan tezroq tarqalishi, ularning psixologik ta'siri kuchliroq ekanini isbotlagan. Adabiyotlarda feyklarni aniqlashning zamonaviy metodlari, fact-checking platformalarining roli, algoritmlarning axborot oqimini shakllantirishdagi ta'siri alohida o'rganiladi.

Shuningdek, media savodxonlik bo'yicha milliy va xalqaro o'quv dasturlarining samaradorligi ham tahlil qilingan. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, yoshlar va o'qituvchilar uchun media savodxonlik bo'yicha treninglar, online kurslar, interaktiv o'quv modullari, o'yinlashgan ta'lim platformalari yuqori natija beradi. UNICEF hisobotlarida bolalar va o'smirlarning raqamli muhitda xavfsiz harakatlanishini o'rgatish bo'yicha dasturlar samarali ekanligi ta'kidlanadi.

Mahalliy adabiyotlarda esa media madaniyat, axborot iste'moli, internet etikasi va ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy ta'sir mexanizmlariga e'tibor qaratilgan. Ko'plab ilmiy ishlar media savodxonlikni axborot xavfsizligi bilan uyg'unlikda ko'rib chiqadi, bu esa mavzuning kompleks xarakterga ega ekanini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, media va axborot savodxonligi insonning axborot muhitidagi ongli ishtirokini ta'minlovchi, raqamli jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalardan biridir. Adabiyotlar tahlil qilinishi media savodxonlikning jamiyat rivojida strategik ahamiyat kasb etishini, uning rivojlanishiga doir tadqiqotlarning esa keng qamrovli va uzluksiz davom etayotganligini tasdiqlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Media va axborot savodxonligi (MAS) bo'yicha o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar, amaliy kuzatishlar va xalqaro tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu kompetensiya zamonaviy axborot makonida shaxsning mustaqil, ongli va tanqidiy fikrlay olishini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Axborot oqimining keskin oshishi, ijtimoiy tarmoqlardagi manipulyativ texnikalarning ko'payishi hamda raqamli platformalarning inson ongiga ta'sir mexanizmlarining kuchaygani sababli media savodxonlikka bo'lgan ehtiyoj yildan-yilga ortmoqda.

Birinchidan, media savodxonlikning ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, mazkur ko'nikmani egallagan o'quvchilar manbalarni solishtirish, feyk xabarlarni aniqlash, ma'lumotni tekshirish va tanqidiy fikrlash bo'yicha ancha yuqori darajadagi natijalarga erishadilar. UNESCO hamda UNICEF tadqiqotlariga ko'ra, media savodxonlikni erta yoshdan boshlab o'qitish yosh avlodning raqamli makondagi xavfsizligini sezilarli darajada oshiradi, ular orasida dezinformatsiyaga ishonish darajasini kamaytiradi.

Ikkinchidan, o'tkazilgan amaliy tahlillar media savodxonlikning ijtimoiy barqarorlikka ta'sirini yaqqol namoyish qiladi. Yolg'on xabarlarning virusdek tez tarqalishi, ijtimoiy tarmoqlarda manipulyativ kontentning kuchayishi, reklama va propagandaning algoritmik yo'l bilan boshqarilishi sharoitida media savodxonlik manipulyatsiyalarni anglash va ularga qarshi ongli immunitet shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, yuqori media savodxonlikka ega shaxslar ekstremistik kontent, diskriminativ materiallar yoki manipulyativ siyosiy xabarlar ta'siriga kamroq beriladilar.

Uchinchidan, MASning iqtisodiy va axborot xavfsizligi nuqtayi nazaridan ahamiyati ham sezilarli. Bank, sog'liqni saqlash, onlayn ta'lim va davlat boshqaruvi sohalarida raqamli xizmatlardan foydalanish hajmining ortishi bilan phishing, fraud, ijtimoiy muhandislik (social engineering) kabi kiberhujumlar soni ham ko'paymoqda. Media savodxon bo'lgan foydalanuvchilar shaxsiy ma'lumotlarni

himoya qilish, shubhali havolalarni aniqlash, zararli kontentni tanish va undan saqlanish bo'yicha ancha yaxshi natijalar ko'rsatadilar.

To'rtinchidan, media savodxonlik jamiyatdagi axborot madaniyatini oshirishga ham xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, media savodxon jamiyatda axborot iste'moli ongli, mas'uliyatli va etik standartlarga mos bo'ladi. Bunday jamiyatda axborot muvozanati mustahkamlanadi, ijtimoiy munosabatlar sog'lomlashadi, manipulyativ kontentga bo'lgan talab kamayadi.

Beshinchidan, ilmiy tahlillar shuni tasdiqlaydiki, media savodxonlikning rivojlanishi davlatning axborot xavfsizligi tizimiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Dezinformatsiya va kiberhujumlar ko'pincha ommaviy qo'rquv, noto'g'ri qarorlar qabul qilish va ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Media savodxon aholi bunday axborot xurujlarini tanish va ularga qarshi kurashishda faol immunitetga ega bo'ladi.

Olingan natijalar quyidagilarni tasdiqlaydi:

1. Media savodxonlik shaxsning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va raqamli hayotidagi faolligini oshiradi.
2. Manipulyativ kontentga qarshi ongli qarshilik hosil qiladi va axborot xavfsizligini mustahkamlaydi.
3. O'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va axborotni qayta ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.
4. Kiberjinoyatlardan himoyalaniish darajasini oshiradi.
5. Jamiyatning umumiy axborot madaniyatini yuksaltiradi.

Umuman olganda, tahlillar media va axborot savodxonligi zamonaviy jamiyatning barqaror rivojlanishi, axborot xavfsizligini ta'minlash va raqamli makonda ishonchli kommunikatsiyani shakllantirish uchun zarur bo'lgan strategik kompetensiya ekanligini ko'rsatadi. Bu kompetensiya rivojlangan sari kiberxavfsizlik tahdidlari kamayadi, axborot sifati oshadi va jamiyatning intellektual salohiyati mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hobbs, R. Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom. Corwin Press, 2020. 45–78-betlar.
2. Buckingham, D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Polity Press, 2019. 102–140-betlar.
3. Potter, W. J. Media Literacy. 9th edition. SAGE Publications, 2021. 55–120-betlar.
4. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. UNESCO Publishing, 2018. 10–65-betlar.
5. ACRL (Association of College and Research Libraries). Framework for Information Literacy in Higher Education. ALA, 2016. 7–30-betlar.
6. Livingstone, S., Helsper, E. Children, Internet and Risks: Comparative Research Results. // Journal of Children and Media. 2020. Vol. 14(2). 160–182-betlar.
7. Poynter Institute. International Fact-Checking Guidelines. Poynter Research Group, 2021. 19–44-betlar.
8. MIT (Massachusetts Institute of Technology). The Spread of True and False News Online. MIT Media Lab, 2018. 33–59-betlar.